

אליקים נער יוכן

מאת ש. קליין

בחפירות שנערכו במקומות הערים הקדומות ביהודה ובנימין: בתל בית מרסם (לפי אולברייט: קרית ספר), בתל-א-רמילה, היא בית שמש ובתל-א-נצבה, היא מצפה, נמצאו ידיות של כדים ועליהן טביעת חותמת בכתב עברי קדום:

ל אליקים

נער יוכן

כלומר: לְאֱלִיקִים נְעַר יוֹכָן¹). — אם בנוגע לשם יוכן לא יתכן כל ספק, שהוא הוא המלך יהויכין, אשר הגלה בבלה בשנת 598/7 לפני הסה"נ (מ"ב כ"ד, י"ב), הרי עדיין לא נשאלה השאלה, מי הוא אליקים זה, אשר לו נתנה הרשות, לטבוע את שמו בכדים ולציין את עצמו כ"נער" המלך? הרי ברור, ש"נער" זה לא סתם עבד היה, אלא פקיד בעל תפקיד חשוב, דוגמת אותו "נער בית שאול", הוא צִיבָא (ש"ב י"ט י"ח), שנקרא בקיצור גם "נער שאול" (שם ט', ט') ואחרי מות שאול "נער מפיבשת" בן שאול (שם ט"ז, א'), ואשר עליו היה לעבוד בפקודת דוד את עבודת אדמת המלך הנפטר, הוא ובניו ועבדיו (שם ט', י'). אם כן ל"נער" הזה יש גם עבדים, הסרים למשמעתו, והם יחד עם בני ביתו עושים את מלאכת בית המלך. יש לחשוב, כי כן היה גם היחס בין המלך יהויכין ובין "נער" זה ששמו טבוע בכדינו: הוא פעל בתפקיד מיוחד לטובת המלך וביתו²). מה היה התפקיד הזה, והאם נוכל למצוא זכר לאיש הזה, המכהן בה במשרה, בתעודה אחרת?

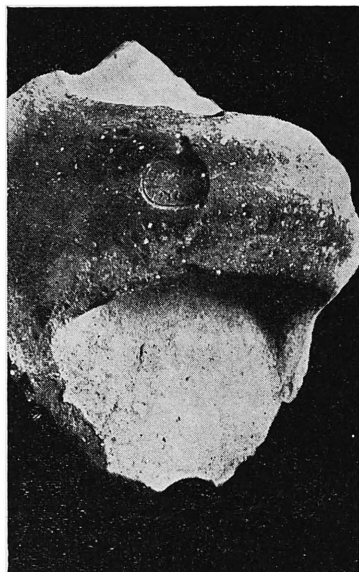
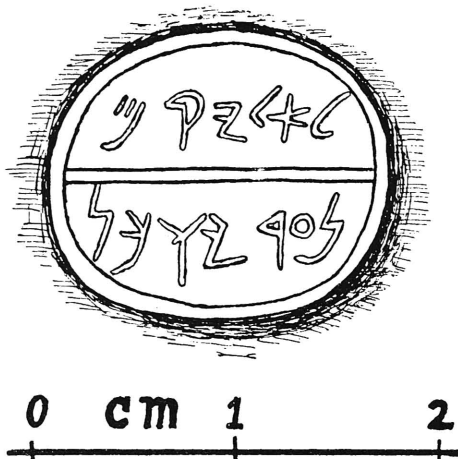
טרם כל עלינו לקבוע, כי השם אליקים, הוא הוא בעצם אליקים (בכתיבה מלאה), ושם המקום "אליקים" אפשר לומר ולכתוב גם יוֹיָקִים³) ובקצור יוֹקִים⁴).

W. F. Albright, *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. XII, 1930-31, p. 78; JBL 1932, pp. 77 foll.; Watzinger, *Denkmäler Palästinas* I, S. 117.

(2) ידידי מר ש. ייבין מעיר פה: נער = *steward* (אשר על בית איש), וכן מתורגם בכמה מקומות בתנ"ך האנגלי המודרני.

(3) השוה מ"ב כ"ג, ל"ד; דה"י ב' ל"ו, ד': וימלך פרעה נכה את אליקים בן יאשיה... ויסב את שמו יהויקים. אם כן אליקים = יהויקים (יוקים).

(4) והרי שמו של יהויכין המלך נכתב בטביעותינו יוכן, כלומר יהויכין.

ציור 1. טביעת החותמת "לאלקים נער יוכן" על ידידת של כד מתל בית מרסם (ברשותו האדיבה של הפרופ' ו. פ. אולברייט).

עוד עלינו להזכיר את העובדה, שהמלה "למלך" מצויה בהמון טביעות שעל ידידות כלים, אשר נתגלו בחפירות ערי יהודה ובנימין — ועל ידי מלה זו שמה של אחת הערים האלה: חברון, שכה. זיף, ממשת⁵ ואף מצה, כלומר מִצָּה היא מוצָא שבבנימין למטה מירושלים⁶. כבר קבעו חוקרי קדמוניות בצדק, שבתי-היצירה לכלי חרס בערים האלה עמדו ברשות המלך ותוצרותיהם שמשו מקור להכנסות בית המלך⁷. מובן מאילו, שעל בתי-היצירה

(5) השוה למשל Albright, JPOS V, pp. 49 foll.; Klein, MGWJ 1929, S. 410

(6) ע' יהושע י"ח כ"ו: המִצָּה; וע' משנה סוכה ד' ה': מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדין לשם וכו'. — זמן מה חשבו לקרא את הטביעה ההיא מצפ, אבל מתברר, כי במצפה יש רק טביעות "מצה" ואין "מצפ" כלל; עיין Albright, *American Journal of Archaeology* 1936, p. 159 (העירני על זה בטובו ידידי מר ד"ר מייזלר).

(7) ש. קליין, מחקרים בפרקי היחס שבספר דברי הימים, עמ' 9 ואילך; מייזלר, תולדות המחקר הארכיאולוגי בארץ ישראל א', עמ' 160 (בהערות ותקונים לעמ' 42). בצדק מתנגד גם הוא לדעה, שהביע אולברייט, שערים אלה "מרכזי מחוזות במלכות יהודה" היו. בעצם אין שום הוכחה להשערה ההיא. כמו כן אין הוכחה לדברי Watzinger במקום הנ"ל (ע' הערה 1). עמ' 116, שחשבי, שרק ארבע ערים אלה השתמשו בכדים אלו לגביית המסים שֶלָה (יין) ורק למענן נעשו הכדים בהשגחת פקיד המלך לשם דיוק המידות. אבל הרי שגם במוצה נעשו כלים כאלה, ואין כל ראיה לדבר, שרק לצורך חמשתן נעשו הכלים ולא לצרכן של ערים אחרות; והרי הם או שרידיהם נמצאים כמעט בכל מקום ומקום אשר שם נערכו חפירות בארץ יהודה ובנימין. — השם "בית יצירה", שבו אני משתמש לבית חרושת לכלי חרס, נמצא בדברי חז"ל בענין ערי מקלט, וכבר העירתי על השם המתאים הזה במאמרי, שנתפרסם ב"קובץ" חברתנו, תרצ"ה, עמ' 102 — 103, הערה 93, ובפרט בהערה 98.

אלה היה ממונה פקיד ממלכתי אחד (או אולי פקיד בכל אחת מחמש הערים הנ"ל). בתי-יצירה אלה היו קיימים, בלי ספק, לא רק בשנותיה האחרונות של מלכות יהודה, והם הורגלו לטבוע בכליהם את שם העיר אשר בה נעשו. בימי יהויכין המלך שנו את המנהג הזה — מי יודע מאיזה טעם, ואולי גם לא בכל המקומות⁸), והחתימו את שמו של הפקיד, הממונה על העבודה הזאת.

וכעת עלינו רק לקרוא בעיון את הפסוקים שבס' דברי הימים א' ד' כ"ב — כ"ג: "ויוקים ואנשי כִּזְבָּא... המה היוצרים... עם המלך במלאתו ישבו שם". זה זמן רב שכבר מצא קלרמון-גאנו את פתרון הפסוק השני (כ"ג) על יסוד הטביעות "למלך": המה היוצרים, ששמותיהם נזכרים בפסוקים אלה, ישבו במלאת המלך, כלומר בעבודת כלי-החרס, בערים הנזכרות שם (נטעים וגדרה⁹). כעת נדמה לי, כי נמצא בפסוק הקודם (כ"ב) גם שמו של הפקיד — הממונה על המלאכה הזאת בימי יהויכין המלך, הוא יוקים, הוא אליקים (= אליקים) "נער המלך" שבחותמת שלנו, המעסיקה אותנו במקום הזה¹⁰).

מה עוד יוכל ספר דה"י ללמדנו על אדות האיש הזה ועל מקומו?

הפסוקים כ"א — כ"ב קשורים בעניננו: בהם מדובר בבני שֶׁלָה בן יהודה; בין אלה היו אנשים בְּמִרְשָׁה, ומהם היו משפחות בית עבודת הבוץ לבית אֶשְׁבַּע, היא שֶׁבַע, אשר בנחלת שבט שמעון (יהושע י"ט, ב'), שהיתה "בתוך נחלת בני יהודה" (שם, שם, א'). אבל גם "אנשי כִּזְבָּא" היו מבני שֶׁלָה¹¹), ודבר זה עולה בקנה אחד עם דברי הפסוק בספר בראשית ל"ה, ה', שבשעת לידת שֶׁלָה בנו היה יהודה בְּכִזְיָב, כלומר ישב במקום ההוא. המשפחות מצאצאי האב הקדמון הזה, שבידן היתה המסורת העתיקה הזאת על מקום לידת אבי אביהם בימי קדם, בחרו להם לשבת במקום ההוא¹²); והרי אין ספק, שכזיב

8) אולי באמת רק בְּהִגְדָּה (השוא יהושע ט"ו, ל"ו) וְהַנְּטָעִים הנזכרות בד"א ד' כ"ב — כ"ג; עליהן נדבר מיד.

9) השוא גם דברי אולברייט במאמרו שעליו צויין למעלה בהערה 5, עמ' 50 — 51.

10) ד"ר מייזלר מעיר לי כדברים אלה: קיימת חותמת "לעשיו בן יוקים" History of Pal. and Syria, p. 515 Olmstead, Diringer, tab. XX, 8, a בספרו, על כל פנים חשובה החותמת להשוואה יוקים (= יוקים) = אליקים. כי הכוונה היא למלך יהויקים.

11) השוא את דברי הפירוש המיוחס לרש"י לד"א שם (כ"ב): ויוקים ואנשי כוזבא עד וישבי לחם — כל אלה בני שֶׁלָה בן יהודה. לפני כן (כ"א) הוא כותב: ומשפחות עבודת הבוץ ליריעות המקדש אף הם היו מבני שֶׁלָה. — לפסוק כ"ג הוא כותב: המה היוצרים... היו יוצרי חימר למלאכת המלך וגם קדרות למאכל המלך וגם לכהנים... עם המלך, פתרון: הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו, דוגמא במשפטים בשואל: בעליו עָמו לא ישלם (שמות כ"ב י"ד), כלומר עָמו — במלאכתו. — פירוש זה, המיוחס לרש"י, מצטיין בהבנת הדברים על בוריים ולפי פשטם.

12) על הקשר שבין כִּזְבָּא ובין כזיב שבס' בראשית העיר גם M. Noth, ZDPV 1932, S. 108, אבל הוא חושב על אכזיב שבשפלה (יהושע ט"ו, מ"ד). — לעומת זה נדמה

(בבראשית) היא היא לִזְבָּא (בדה"י). רק פה יש לשם צורה ארמית, כמו שנמצאים עוד שמות אחדים כאלה בנחלת שבט יהודה⁴³). את מקומה של כזיב=לזבא קובעים בצדק בחרבת פְּוִינִיפָה בנחל ערוב העליון בין חברון לבית לחם⁴⁴).

שמו של יוקים נזכר בפסוקנו בקשר עם "אנשי כזבא", לכן מותר להניח, שגם הוא מאותו המקום היה ומבני משפחת שלה היה.

אין בדעתנו להרחיב את הדבור במקום זה על החלק השני של פסוק כ"ב, אשר שם נזכרים יואש ושרף וכו' ולחפש את הקשר בינם ובין אנשי כזבא, — מחבר ס' דה"י התכוון כנראה להסתיר דבר מה ולא לגלות⁴⁵) —, אך רוצים אנו להדגיש, שפסוק כ"ג: "המה היוצרים" וכו' חוזר על כל פנים אל הענין הראשון של "יוקים ואנשי כזבא".

זכינו איפוא לפירושו של הפסוק כ"ב על יסוד התגלית הקטנה של הידיות, שטבוע בהן שמו של אליקים, וכעת נוכל לקבוע גם את זמן ההודעה שבס' דברי הימים, והרי היא מוסבת על סוף ימיה של מלכות יהודה ועל ראשית ימי הגולה. בשעת גלות יהויכן המלך, כאשר הגלה מלך בבל לא לבד את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל, אלא גם את "כל החרש והמסגר"⁴⁶), כלומר את בעלי האומניות אשר בארץ יהודה, היה בין הגולים ההם בודאי גם אליקים — יוקים שלנו יחד עם ה"יוצרים" שלו, שעשו את עבודתם "עם המלך". מסדר רשימות היחס של ספר דה"י מצא לנו — כמו שעשה כזאת גם בנוגע לבני ראובן: ה', ו' — להעלות לזכרון עולם את שמות האנשים והמשפחות בשעת גלותן, כדי שבניהם ידעו בבוא סוף ימי הגלות והם יחזרו לארץ מולדתם, מי ומי היו אבותיהם, — ועל זה עלינו להכיר שוב תודה לבעל ספר דברי הימים.

לי, שכזבא היא הצורה המאוחרת ביותר של השם, והיא מתאימה לִזְבָּא שבהר (ע' להלן). — עוד עלי להעיר על הקשר שבין הדברים: ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתו אותו (בראשית שם, שם), שנתקשו בהם המפרשים, והשבעים גם תקנו את הלשון ותרגמו $\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}\nu \delta\epsilon \eta\upsilon\lambda\epsilon$ כלומר: והיא בכזיב. אבל את הנכון מצא כבר בעל הפירוש לס' דברי הימים הוצאת ר. קירכהיים (לדה"י, א' ב' ג'): "וּשְׁלָה וְכֹזִיב לִשׁוֹן אֶחָד הוּא, כְּמוֹ אֶל תְּכֹזֵב בְּשִׁפְחָתְךָ (מ"ב ד' ט"ז), ולמטה הוא אומר (שם, שם כ"ח) לֹא תִשְׁלָה אוֹתִי". וכו'. כוונתו לומר, שהשם שִׁלָּה נתן לבן זה על שם מקום הלידה או מקומו של האב באותו שעה הוא כזיב, ושני השמות יש להם אותה ההוראה, ויש פה לשון נופלת על לשון. (ע' גם פירושי הרמב"ן, ספורנו, וכספי לבראשית; וע' דברי פרינס אצל בִּקְר 1913, S. 566. MGWJ).

13) חֲצוֹר חֲצִימָה (יהושע ט"ו, כ"ה); חֲצִר גִּדָּה (שם, כ"ז); תְּרָעָא (דה"א ב', נ"ה).

Guthe, Bibeldörterbuch, S. 375. Koseba 14

15) ע' לפסוק זה ולפירושי חז"ל עליו ב"מחקרים" הנ"ל, עמ' 5.

16) מ"ב כ"ד, י"ד; ירמיה כ"ט, ב'.